

A ZSIDÓ EMANCIPÁCIÓ KÉRDÉSE

Irta: VARGA LÁSZLÓ

A zsidók polgári egyenjogúsága ellen vezetett sűrű s most már rendszeres támadások nyomán tömeg- és egyéni-elméletek hirdetik az emancipáció „elhibázottságát.” Ez a felfogás lényegében azonos állapotban levőnek minősíti a zsidókérdést, jóllehet a szüntelen fejlődés következtében nem maradhatott el a feudális társadalomtól átvett zsidókérdés megmásulása sem.

Az emancipáció felmérésénél szem előtt tartandó, hogy 1. a polgári fejlődés egyenlőtlensége; 2. a válságokból következő megrázkódtatásai, az osztálytársadalmi jelleg, s 3. az egész polgári fejlődés rövidege határozták meg, hogy az emancipáció hol és mennyiben érhetette el a célját. A rendi állam helyébe lépő jogállamnak elkerülhetetlenül vállalnia kellett a zsidók egyenjogusítását. Egyrészt a szabad gazdasági érvényesülés, másrészt a munkaerő-árú új alapelvei a polgári jogegyenlőség általános érvényesülését követelték meg. A feltörekvő polgárság minden megoldatlan kérdés megoldását ígérte, az előzetes elméleti megalapozásra viszont úgy természetesen, mint érdeke miatt nem adhatott módot. A kartelt csak mámoros fogadalmak garantálták.

A zsidókérdés ismert sajátosságához tartozik, hogy az emancipáció útja mindvégig rögös. Nemcsak a későbbi polgári fejlődés törvényei hátráltatták — szülöttjének, — az emancipációnak általános megerősödését, de küzdelmes és hosszadalmas volt maga a gyakorlati beindítás is.

A középkorban a zsidóság elveszítette gazdasági súlyát s fölösleges nyűgként szorult a feudalizmus repedéseibe. Az egykori áruközvetítés után hovatovább a legkiskaliberűbb kölcsönügyletekre szorítottak a zsidók, akikhez az eladósodott nemeseken kívül főleg a hűbéri terhektől sújtott jobbágyok fordultak kölcsönért. Ebből a szerepből az ellenszenv ezer gyökere táplálkozott, s a visszatetszés az eltérő életmód apróbb-nagyobb vonatkozásai következtében még indokolhatta is önmagát. Így azután amikor a polgárság fölveti a jogegyenlőség kérdését, a fenyegetett feudális-klerikális uralkodó osztály a zsidók egyenjogúságának a kérdésébe feszítheti minden ellenállását s a részkérdéssel támadhatja és támadja a kérdés egészét. A zsidók emancipációja így mindenkép' nehéz feladatot jelentett a polgárság számára. Ha a shylocki megmintázás még a nyűgöt jelentő zsidók elleni hangulatot szimbolizálja, úgy Lessing Bölcs Náthánja az emancipáció előestjén a hasznos-értékes zsidó mintaképét bemutatva fejezi ki az új korszükségletet. A gondolkodó Náthán alakja csak szépíti a valóságot, mert valójában a kor abban a zsidóban látja a hasznos elemet, aki a tőkés termelésbe bekapcsolódva tölti ki a bontakozó polgárság hézagait. Ennek a szükségletnek a feszereje már jóval az emancipáció megnehezített törvénybeiktatása előtt felemás, átmeneti magatartást alakít ki a zsidókkal szemben. Így amikor pl. Poroszországban a szegény zsidók változatlanul fizetik megtűrésükért a fejadót s a különféle illetékeket, ugyanabban az időben II. Frigyes nagyon szívesen látja országában s kiváltságokban részesíti a vállalkozásokba bocsátkozó zsidókat. Bécs uccáin még hajszákat rendeznek a hatósági engedély nélkül meghúzódó vándorzsidók ellen, amikor már vagy 100 bankár-nagyvállalkozó zsidó család állandó jellegű privilégiumot élvez. Sőt Svédország azzal a különös helyzettel szolgál, hogy amikor jóindulattal ad helyet azoknak a zsidóknak, akik manufaktúrákat alapítanak, ugyanakkor ezek nincstelen hitsorsosaitól az azonnali kikeresztelkedést

követeli meg.

A törvényes egyenjogúsítás kezdetben félelmetekkel próbálkozott. A részleges emancipáció ily' kísérletezése évtizedekig tartott. Az általános emancipáció elé tornyosuló akadályok miatt a részleges emancipáció is a zsidóság osztály megoszlásának függvénye. Persze a kompromisszumot nemcsak nemzsidó, de zsidó réseiről is szorgalmazták. A francia nemzetgyűlés — zsidó kezdeményezésre — előbb a benszülött gazdag, u. n. *szefard* zsidóknak adja meg az egyenjogúságot. Később Berlin vagyonos zsidói igényelnek ilyen elintézetést s 1836-ban hivatalos formát ölt egy ilyen javaslat (*Streckfuss*). Figyelemre méltó, hogy amikor a múlt század végén Oroszországban is konkrétan szót emeltek a zsidók egyenjogúsítása érdekében, hasonlóan felmerült az indítvány, hogy „hasznos” és „haszonnélküli” megkülönböztetéssel legalább a „hasznosakat” juttassák polgárjogokhoz.

Miután a polgárság az emancipációtól saját sorainak az erősítését várta, természetes volt előtte, hogy a zsidóság a maga részéről is mindent megtegyen a hozzáhasonulásért. *Napoleon* félrenemérthetően adta tudtára az általa összehívott zsidó Notabel-gyűlésnek, hogy számít a zsidóknak a francia nemzetbe való beleilleszkedésére. *Schrötter* volt porosz államminiszter pedig az emancipáció szőnyegre kerülésekor olyan javaslatot dolgozott ki, amely minden külsőségre (német nyelvhasználat, német névfelvétel, stb. stb.) kiterjedve utalt a némettélevés követelményére. Ez a jelenség megismétlődött Magyarországon, amikor a fenntartás nélküli emancipációt követelő *Eötvös* báróval szemben maga *Kossuth* a zsidóság reformálódását szabta ki az egyenjogúság előfeltételéül. Hogy a párizsi Synhedrion (az ugyancsak *Napoleon* által kezdeményezett rab-bikongresszus), majd jóval később (1844-ben) a németországi rabbigyűlés ünnepélyesen kimondotta az állami törvények elsőbbségét az egyházi törvényekkel szemben s hogy a francia nemzetgyűlés által biztosított általános emancipáció után a francia zsidók hatalmas összegű „hazafias adományokkal” dokumentálták az új osztályhoz való felsorakozási készségüket s hogy a XIX. század folyamán a zsidóság körében Európásteret nagyarányú a harc és a mozgalom a vallási reform kérdésében s hogy általában a zsidóság buzgón kimutatta a gazdanéphez való hasonlósági hajlandóságát, részt kérve és részt vállalva a honi-polgári élet minden előtte szabaddá tett ágában, mindez az új helyzetből természetesen következett. Ezért rövidlátásról tesznek tanuságot azok, akik a XIX. század zsidóságát a „gerinctelenség” bűnével kárhoztatják. A liberális-emancipációs korszak zsidósága mindenkép' az idő diktálta uton járt. Ám az alulmaradásra ítelt vezetőrétegek ellenállása az alulmaradás után szívósabban jelentkezik. (Közelfekvő példa az orosz kulákosztály magatartása.) A zsidóság egyenjogúságának a kérdése a haladás ellenes osztályok fedezékévé alakul, ahonnan a nemesség és az egyházi a zsidókkal szembeni gazdasági érdekellentétek és érzelmek mozgósítását vezetik időről-időre, a tulajdonképpeni ellenfél, az új (polgári) rend ellen. A francia forradalmat Elzászban, ahol annak idején az ország zsidóinak a többsége lakott, sorozatos zsidóellenes zavargások kísérték, amikor pedig a nemesek és papok nemzetgyűlési obstrukciója s az emancipációs törvényjavaslatnak a napirendről való újabb és újabb levétele után a nemzetgyűlés mégis megszavazhatta az egyenjogúságot, megnyugtatóan olyan rendelkezés lépett életbe, mely törölte vagy felfüggesztette a zsidóknak adott adóslevelek nagyrészének az érvényességét. Az emancipáció utáni első (1806) válság jelentkezése elégséges volt ahhoz, hogy a franciaországi reakciós tényezők ne engedjék nyugvópontra jutni az alig

megadott egyenjogúságot s hogy a parlamenttől — a válság zavarában — ne csak az emancipáció visszavonását, de még a zsidók kiűzését is követeljék. Napoleon elbukása Franciaországon kívül is fokozza a zsidók egyenjogúsítása elleni reakciót. Napoleon „a felszabadítás” nevében hódította végig Európát, s ha a bevonuló francia csapatok első eszmekumentáló ténykedése mindenütt az alkotmány beiktatása, s ezzel összefüggően a zsidók egyenjogúsítása, s ha az akkor még párizsi követ Metternich is azt jelentette Bécsbe, hogy a Synhedrion összehívásával Napoleon politikai célokat követ (az orosz-zsidó tömegek szimpátiájának a megszerzését az oroszországi hadjárat előtt), érthető a restauráció és „keresztényállam” jegyében fellépő reakció heves ellenkezése a zsidók egyenjogúságának a fenntartásával szemben, amit nem tud különválasztani az alkotmányosság mumusától. Az emancipációt Franciaország, Belgium és Hollandia kivételével nem is hagyta egyetlen restaurációs állam sem érvényben. Németországban, ahol az európai országok közül tömegben és állandó jelleggel a leghosszabb ideje laknak zsidók, ahol az évezredek területi szétforgácsoltság mindig töméntelen érdekellentétet tartott ébren, késleltetve ezáltal a fejlődést s ahol Európában először kezdődtek (a keresztesháború idején) komolyabb zsidóüldözések, a restaurációk és válságok fokozottan súlyosabb zsidóellenességet váltottak ki. Itt még hatékonyabban sikerült a gazdasági ellentéteket alágyujtani, mert sikerült magát a polgári kereskedő réteget is a zsidók ellen fordítani. Brema és Lübeck 1815-ben kiutasították a zsidókat; Lipcse és Drezda kereskedői a zsidók emancipációjának a leghevesebb ellenzői; Würzburgban és Bambergben pedig a szatócsok a zsidó üzletek lerombolásával igyekeztek megszabadulni a konkurenciától.

A szinte évtizedenként jelentkező ciklikus válságok a bontakozó liberalizmus korában ismétlődő alkalmakat nyújtott a zsidóellenesség újabb és újabb felszítására. Az európai államok jórésze egész a múlt század derekáig nem is volt képes az emancipáció törvénybeiktatásáig eljutni, sőt Ausztria-Magyarországon csak a kiegyezés után, Német- és Olaszországban még később, — a 70-es évek beköszöntésével — a nemzeti egyesülés után kerülhetett csak sor az egyenjogúsításra. A zsidóellenes akcióba való átvezetés kísérlete akkor sem marad el, amikor a közbeeső időben forradalmi megnyilatkozást ölt a társadalmi nyugtalanság. Kísérője ez a jelenség az 1849. évi ausztriai és magyarországi forradalmaknak is. Magyarországon átmenetileg célba talált a megbolygatási tendencia: a pozsonyi kétnapos zavargás, a kassai, székesfehérvári, stb. tüntetések nyomán meghátrált a forradalmi kormány s a további nyugtalanságok elkerülésére hivatkozva indokoltnak vélte a zsidók egyenjogúsításának az elodázását. A visszaesések azonban csak zavarták, de döntően nem akadályozhatták meg a zsidóságnak a tőkés gazdanépek gazdasági-kulturális életébe való belenövését. A korán és kellőképp iparosodott országokban a zsidóság helyet talál az uralkodó polgárság soraiban gyakorlatilag-politikailag megfelelően az emancipáció, míg a kései iparosodás és kései emancipáció párhuzamából erőtlenné cementeződött az egyenjogúság került ki. (Kivétel kevés számú zsidóival Olaszország, akiket az alacsony lélekszám miatt könnyen hasonlíthatott magához.) Ez a kései egyenjogúság erőtlenné bizonyult, mert a nagykétségű emancipációt, (amely viszont a belső viszonyok addigi rendezetlenségéből következett) szinte lélekzetvétel nélkül követte nyomon a tőkésrend újabb társadalmi nyugtalanságokat beindító irányzata: az útralépő monopolkapitalizmus. Németország az egyesülés után ismeri el végleg a zsidók egyenjogúságát, de még a 70-es évek

derekán beköszönt a tözsdekrach s lelkészek és junkerek állnak azonnal a zsidók elleni kampány élére, mely a rituális vágatás tilalmának a követelésétől kezdve a mai Németország minden zsidóellenes intézkedésének a magvát magában hordta, s élessége nemcsak pár év, de még egy évtized alatt sem csökkent. Németország egyesülése idejében a nyugati államok már, mint imperialista nagyhatalmak jelentkeznek s Németország nyomban a rivalitás célkitűzésével lép a szintérre s a belső erőhiányt a junker-katonai szellem előtérbehelyezése igyekszik pótolni. Ennek a hatalmi-katonai szellemnek az országban való eluralkodása s az expánzió érdekébe való állítása mellett nem jutott többé megillető hely s kellő idő az igazi evolúciós liberalizmus számára, mely máshol és korábban az ellentéteken tompíthatott. Hogy a német zsidók emancipációja mennyire a felszinen szántott, az is tanúsítja, hogy Németország Hitler, sőt még a világháború előtt is változatlanul a hagyományos antiszemitizmus hazájaként szerepelt.

Azok a fokozott nehézségek, amelyekkel az emancipáció Németországban találkozott, számos kísérőjelenség kulcsát szolgáltatják. A német zsidók asszimilációs *kézsége* pl. mindenkor a legkirivóbb, jólehet máshol tökéletesebb volt az asszimiláció, anélkül azonban, hogy bárhol is ily' szembeszökően jelentkezett volna. A nagyobb feltűnést itt a latens ellenállás domborította ki. Az asszimiláció mindenáron való igyekezete termelte ki a híres mult század elejei kikeresztelkedési járványt, majd a „száraz” kikeresztelkedési mozgalmat. A zsidók emancipációjának a kérdése majd mindenütt röpiratharcot váltott ki, a németországi röpiratharc azonban méretben-tartalomban valamennyi közül kiemelkedett, Elsősorban persze az akut problémakiélezettség serkentette életre a német zsidók magas színvonalú művelődés mozgalmait. *Mendelsohn* klasszikus német bibliafordítása akaratlanul is asszimilációs jeladás; a német zsidóság felvilágosodási mozgalmából vették életerejüket a keleti hasonírnyú mozgalmak s Németországban csinált iskolát a vallási reform, hamarosan kitermelve a maga modern ellenlábását. (A frankfurti ujorlodoxia). Korántsem véletlen, hogy a modern zsidó történetírás s a zsidókérdés vizsgálata a legkifejezettebben a német művelődés területén válik szükségletté: az értékelés természetszerű kikapcsolásával megállapítható, hogy Bruno Bauer, az ifju Marx, Zunz, Graetz, Hess, Herzl, Dubnow, Heller, stb művei kiemelkedő darabjai hasonló problematikájú munkák hosszú láncolatának.

Az imperialista világösszezapás! utáni politikai-gazdasági életet szembeszökően jellemzi az uralkodó rétegek bázis keskenyülése, minek következtében azokat, akikre valaha ép' a bázistágítás érdekében volt szükség, ma pozícióikból mindenütt kiszorítják, ahol az együvénnövés nem erőteljes. A kiszorítás tendenciája annál inkább érvényesül, mert a hanyatlás fokozódó haladásellenességgel jár, ez utóbbi pedig nem működhet figyelemterelés nélkül. A figyelemterelés viszont attól a módszertől remél sikert, amelybe valamikor egy más haladásellenesség kapaszkodott. Ennek a célnak az érdekében korántsem mindenütt nyílt a fellépés. Ám a gazdasági törvények kerülőutjai szaporodnak s ezek lassanként nemcsak az emancipáció által törvényesen biztosított szabad gazdasági mozgáslehetőséget, hanem már-már a pusztá életlehetőséget is keresztezik. A gyengehajtású egyenjogúság helyein mindenütt kikandikál a megtévesztő fasiszta-antiszemita célzat az utóbbi másfél évtized kifejezettebben monopolisztikus törvényeinek javarészből. A háború óta a szisztematikus antiszemitizmus lépett az időszakai antiszemitizmus örökébe. Közép- és Keleteurópában a nemzetiszocialista fajelméletet nemcsak

a különböző nullusz-akciók előzik meg, de a gabona standardizálás, a különböző monopólium törvények, az összpontosított licencia-rendszer, a fakitermelésre, stb. létesített állami vállalatok, a szabadfoglalkozásra vonatkozó különböző rendelkezések, a kereskedelem és ipar terén felállított képesítési követelmény, stb. Mindezek egy-egy suhintás a zsidóság felé. A nemzetiszocializmus! zsidóellenessége az antiszemitizmusnak nemcsak hatalmas lökést adott, de mai jelentőségét is megnövelte. Azon túl, hogy AZ országok egész sorára serkentőleg hat az antiszemitizmus változott és megnövekedett jelentősége abban áll, hogy a zsidókérdést egy világnézet hivatalosan a kor tengelyproblémájául állítja oda. Az expanzív fasizmus valójában trójai falóként játssza ki az antiszemitizmust. Ezért ma nem csupán a zsidók önügye az antiszemitizmus elleni s az egyenjogúság csorbitatlanságáért folyó küzdelem.

Az emancipáció pályáját áttekintve ép' oly' kevéssé állitható annak sikertelensége, mint sikere. A tőkés rend helyi viszonylatban vitte sikerre az emancipációt s ismét más helyi, nemzetársadalmi vonatkozásban nem érthette el vele a célját: egészben véve a zsidóság egyenjogúságának a kérdésében félmunkát végzett. Osztályjellege és fejlődéstörvényei csak tökéletlen eredményt tettek lehetővé. A szükségszerű tökéletlenség jellemzi a többi polgári kérdésmegoldásokat is. Így a négerek felszabadítása magával hurcolja a lynch árnyékát, jog szerint is a másodrendűségét; s ha ma a zsidóságtól azt vonják vissza, amire éppen lehetőség mutatkozik, világos a párhuzam pl. minden feminista zaj után is a nő visszaszorításával a háziasság korlátai közé, vagy a munkásvédelmi törvények több-kevesebb illuzórikussá tételével.

A kifutott pálya mindenesetre még a gyenge pontokon is meghozta a zsidókérdés bizonyos fokú megmásulását. Ha a zsidók produktíve nem is rétegeződhetek át, mindazonáltal a tőkés termelési rend megbontva a zsidóság korábbi strukturáját mélyreható differenciálódást eredményezett. A polgári kulturába és koráramlatokba való intenzív bekapcsolódás befolyásán kívül megváltozott a zsidókérdés arculata azáltal is, hogy (ellentétben a középkori fölösleges magatehetetlenséggel) a ma zsidósága amilyen-olyan, de számbajövő politikai-gazdasági tényező. Lényegileg a zsidókérdés megmásulását jelenti természetesen és elsősorban a környező termelési-társadalmi körülmények változottsága.

A zsidókérdés egyik legzaklatottabb kérdése korunknak. Kieleződé-sének mai állandósult jellege a kérdés társadalmi megoldását követeli. A tökéletlen emancipáció után a (kiküzdött) „emberi emancipáció” a feladat.

HORACE GREGORY: HÁROM VAGY NÉGY AMERIKAI HŐS

Fordította: MÉLIUSZ JÓZSEF

Állj meg s gondoldj arra, mi volt valaha:
 a liliumujjú, szőröskezű, zabolátlan Bill Hickok.
 Ő egyébként meghalt régen,
 egyik kezében egy hulla kezével,
 másik kezében pár szutykos ászt és
 két koszos nyolcast szorongatva.
 Fennen viselte himlőhelyes képét,
 amíg a golyó belé nem ütkezött.
 (Ő, mozdulatlan, lapos Hellen Wills és finoman lépdelő
 nagy Tilden Bill, emlékezzetek csak Óré!)